

Rodina Lažanských a panství v Chyších od konce 19. století do roku 1947

Jana Koudelková

Abstrakt

Panství Chyšě, nacházející se v západních Čechách, patřilo od roku 1766 rodině Lažanských. Na konci 19. století jej drželi Prokop III., Leopold I., Alexander a Vladimír. Poslední jmenovaný je známý hlavně svým předsednictvím Národopisné výstavy Československé v roce 1895. Chyšě zdědil po svém bratru roku 1891. V městečku pobýval jako domácí učitel několik měsíců roku 1917, později známý spisovatel, Karel Čapek. Vladimír Lažanský umožnil pobývat na svém panství i vzdálené příbuzné Natálii Huynové, kterou sem jezdil navštěvovat její bratr Pavel Huyn, arcibiskup pražský. A to i přes skutečnost, že Vladimír Lažanský církevního hodnostáře Huyna neměl v oblibě. Po smrti hraběte patřilo panství jeho synovi, Prokopovi IV. Lažanskému, a to až do nucené správy roku 1945.

Abstract

The manor Chyšě, located in Western Bohemia, belonged to the family Lažanský since 1766. At the end of the 19th century, it was held by Prokop III., Leopold I., Alexander and Vladimír. Vladimír is known for his presidency of the Czechoslovak Ethnographic Exhibition of 1895. He inherited Chyšě from his brother in 1891. Before becoming famous, the writer Karel Čapek lived in this town as a private teacher for several months in 1917. Vladimír Lažanský also allowed his distant relative Natálie Huynová to reside at his manor. While staying there, she was often visited by her brother Paul Huyn, Archbishop of Prague – despite the fact that Vladimír Lažanský did not like him. After Vladimír's death, the manor belonged to his son Prokop IV. Lažanský, until the receivership in 1945.

Klíčová slova: Vladimír Lažanský, Prokop Lažanský, velkostatek, Chyše, Karel Čapek, Natálie Huynová, Pavel Huyn, arcibiskup

Key Words: Vladimír Lažanský, Prokop Lažanský, Chyše, Karel Čapek, Natálie Huynová, Pavel Huyn, archbishop, manor

Úvod

Tato studie si klade za cíl předložit ucelenou historii rodiny Lažanských a jejich působení v panství Chyše, které se nachází v západních Čechách. Toto panství rodině Lažanských patřilo od roku 1766. Na konci 19. století jej drželi Prokop III., Leopold I., Alexander a Vladimír. Prokop IV. Lažanský byl posledním majitelem panství, na které byla v roce 1945 uvržena nucená správa. Úvod článku se v krátkosti věnuje samotnému městečku Chyše. Článek se dále zaměřuje na konkrétní biografie významným členům rodiny Lažanských a to v chronologickém pořadí.

Městečko Chyše

Malebné město Chyše (něm. Chiesch) bychom našli na okraji dnešního Karlovarského kraje. Leží necelých pět kilometrů od hlavní silnice, která spojuje Karlovy Vary s Prahou. Městečko je též spojeno železniční tratí číslo 161, která vede z Bečova nad Teplou do Rakovníka. Ačkoliv dnes Chyše nejsou vesnicí, žije zde přibližně jen šest stovek obyvatel.⁵⁶ Jinak tomu bylo v počátku 20. století. Náměstí, které by člověk nyní ani nepoznal, tvořilo pravidelný tvar, uprostřed mělo krásnou kamennou kašnu a po stranách byly posazeny hrázděné domky, které zde stály již několik generací. Žili zde hlavně německy mluvící obyvatelé, židovské rodiny, ale i několik Čechů.

⁵⁶ Databáze demografických údajů za obce ČR. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografických-udaju-za-obce-cr>> [Cit. 2015-30-10].

V současnosti dominantu města tvoří kostel Zvěstování Panny Marie⁵⁷ na vrcholu Špičáku a zámek s pivovarem. V kostelní kryptě se nachází stará hrobka, která sloužila několika rodinám majitelů zámku. Později se stala rodinnou hrobkou Lažanských, a to i pro tzv. manětínskou větev. Jako poslední do ní byla pohřbena hraběnka Natalie Huynová v roce 1940.⁵⁸ Jednalo se o vzdálenější příbuznou rodiny Lažanských, která žila delší dobu na zámku, pod ochranou Vladimíra Lažanského.

Panství Chyšé

Panství se zámekem zakoupil 15. července 1766 Prokop I. Lažanský⁵⁹, který v následujících letech získal i další okolní statky. Již v té době vlastnil nedaleký Manětín a Rabštejn nad Střelou.⁶⁰ Na konce 19. století se na Chyšském panství vystřídal hned několik majitelů. Do roku 1868 jej držel syn Prokopa II., Prokop III. Ten ovšem umřel bez následníků, a proto panství přešlo na jeho synovce Alexandra, který zde byl ale jen krátkou dobu, a to do své smrti v roce 1870. Po něm Chyšé zdědil jeho bratranec Leopold II. Lažanský. Za jeho života bylo v Chyších na zámku zřízeno

⁵⁷ Ačkoliv v devadesátých letech proběhla částečná rekonstrukce kostela, dnes bohužel není v dobrém stavu. Z jedné strany kostela je sice nová fasáda, ale na ostatních stěnách můžeme vidět, v jakém stavu stavba skutečně je. V kostele se původně nacházel originální obraz od Petra Brandla. Dnes zde můžeme najít kvůli havarijnímu stavu jen kopii. Originál je vystaven v Muzeu církevní diecéze v Plzni.

⁵⁸ Dostupné z URL: <<http://patricus.info/Rodokmeny/Huyn.txt>> [Cit. 2015-30-10]. Také v:

BYSTRICKÝ, Vladimír. *Průvodce po archívních fondech sv. 3*. Plzeň: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1976, s. 96-97.

⁵⁹ Podle Miloslava Wajse byla cena v dražbě 110 400 zlatých rýnských. WAJS, Miloslav. *Chyšé v životě a díle Karla Čapka. K 50. výročí Čapkova pobytu u Lažanských v Chyších v roce 1917*. Plzeň: Kraj. Pedagogický ústav, 1967, s. 5.

⁶⁰ Prokop I. držel jako jediný všechny tři statky (tedy Manětín, Rabštejn nad Střelou, Chyšé) najednou. Po smrti Prokopa I. roku 1804 hospodařili jeho synové nějakou dobu společně na všech třech panstvích. Ale o jedenáct let později dochází mezi prvorozeným a třetím synem Prokopovým k rozdělení držby. (Druhorozený syn byl již po smrti.) Prokop II. si nechává Chyšé, Nový dvůr a rabštejnské lesy a Jan získává Manětín a Rabštejn nad Střelou. Jan později své državy ještě rozdělí – prvorozený Jan Karel získává se svou manželkou Marie (též rozenou Lažanskou) Rabštejn nad Střelou a druhorozený Prokop Alois získává Manětín. Po smrti Jana Karla je uváděná jako majitelka Rabštejna vdova Marie Lažanská. Ta je ovšem bezdětná a její panství tak přechází na synovce shodou okolností též Jana Karla (syna Prokopa Aloise), který poté drží Rabštejn i Manětín. POUZAR, Vladimír. Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové. In: FÁK, Jiří (ed.) *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1997, s. 17-28.

„Beschreibung der gräflich Lazanzkischen Herrschaft Chisch in Böhmen“ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond velkostatku Chyšé. K. č. 112, inv. č. 1034.

dokonce divadlo, neboť Leopold byl vášnivým hercem. Vyržoval si zde i vlastní soubor. Leopold byl do jara roku 1891 říšským poslancem. V nových volbách se však rozhodl již nekandidovat. Lékaři mu kvůli jeho zdravotním problémům doporučili pobyt v lázních. Odjel tedy do Mariánských lázní. Zpočátku se jeho stav zlepšoval, ale 16. srpna 1891 náhle zemřel na srdeční slabost. Úžasné sousto to bylo pro tisk, který mu nemohl odpustit jeho kariéru „německého herce“, ze kterého se později stal politikem Mladočeské strany. Za svou hereckou kariéru vystřídal několik synonym. Např. Wilhelm Sigl z Hamburku či Mack nebo Neuhoff.⁶¹ Leopold se nikdy neoženil, avšak měl dvě nemanželské dcery – Reginu Blum a Zdenku Martin.⁶²

Vladimír Lažanský

Vladimír Lažanský (viz př. č. 3) je významnou osobností přelomu 19. a 20. století. Je znám především v souvislosti s tím, že roku 1917 zaměstnal jako domácího učitele pro svého syna Prokopa, tehdy již veřejně známou osobnost, doktora Karla Čapka. Velice ceněná byla také jeho snaha naučit se česky, která však nebyla příliš úspěšná. Své české věty často doplňoval německými slovíčky, což působilo někdy až komickým dojmem. Hlásil se veřejně k odtržení Čech od Habsburské říše, což mu samozřejmě přineslo nemalé potíže.⁶³ Nestál však o vytvoření nové republiky, nýbrž snil o vzniku království s českým panovníkem. Do dějin se ovšem nejvíce zapsal jako hlavní postava Národopisné výstavy československé. Byl předsedou jejího výkonného výboru.⁶⁴

Slavná výstava se konala roku 1895 v Praze na výstavišti v Královské oboře. Vladimír Lažanský, jako předseda výkonného výboru, přednesl úvodní řeč, a to dokonce v češtině. Později přiznal, že to pro něj byla velká pocta, ale český jazyk mu vždy činil problémy. Výstava měla obrovské rozměry. Byla dokonce postavena

⁶¹ HILMERA, Jiří. Lažanský a Neuhoff – dvakrát Leopold, aneb: Německý divadelník a český nacional v jedné osobě, Časopis Národního muzea – řada historická, roč. 172, 2003, s. 212 - 215.

⁶² SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Rodinný archiv Lažanských z Bukové, Chyšce (1630-1939). Inv. č. 236, ev. č. N 18. (Dále jen SOA Plzeň. RA Lažanský).

⁶³ *Národní politika*, roč. 43, č. 209, odpolední vydání, 1. srpna 1925, s. 2.

⁶⁴ V Rodinném archivu Lažanských z Bukové, Chyšce se zachovalo množství materiálů právě k Národopisné výstavě československé.

celá vesnice, na které se ukazovaly různé charakteristické prvky rozličných národopisných oblastí. Lidé ji mohli navštívit od poloviny května do konce října roku 1895.

Vladimír Lažanský se narodil 15. června 1857 v Brně jako mladší syn Leopolda I. Lažanského a Rosiny von Mack.⁶⁵ Během svých studijních let svými výsledky nikterak nevynikal. Studoval gymnázia v Kalksburgu⁶⁶ a v Salcburku⁶⁷. Později též Orientální akademii ve Vídni a právnické fakulty ve Vídni a Innsbuku. V roce 1881 získal titul JUDr. a stal se právníkem.⁶⁸

Nastoupil službu okresního komisaře v Broumově, kde byl velmi spokojený. Město Broumov bylo tehdy převážně německy mluvící, což mu vyhovovalo. Podle svých vysvědčení i podle příhod z mladistvého života⁶⁹ totiž český jazyk příliš neovládal. Čeština mu připadala složitá, a tak věty doplňoval většinou částmi v němčině. Rok 1891 ale znamenal pro Vladimíra velkou změnu. Jeho bratr zemřel v Mariánských lázních a on se stal náhle majitelem panství v západních Čechách, které mu bylo bratrem odkázáno. Okolí městečka Chyší bylo povětšinou německé. Předěl nastával až u panství Rabštejnského, kde začínalo převažovat české obyvatelstvo. Avšak rodina Lažanských se vždy hrdě hlásila ke svému českému původu, a proto již Vladimírovi předci zaměstnávali na vyšších pozicích na velkostatku i na zámku hlavně české obyvatele. Hrabě Vladimír hodlal v tradici pokračovat. Ve svých 34 letech, kdy celé panství získal, se nastěhoval do Chyší a snažil se spravovat panství v tradičním duchu hodnot svých předků. V té době byl stále svobodný a bezdětný. Až roku 1900 se v Aigen nedaleko Salcburku oženil s Mechtildou hraběnkou Waldburg-Zeil, která byla o celých deset let mladší než on.⁷⁰ V březnu roku 1904 se jim narodil vytoužený syn Prokop. Vladimír dostal velké

⁶⁵ Podle popisu křestního listu z roku 1875 bylo celé jméno hraběte: Wladimír Ferdinand Rudolf Leopold Erasmus Nepomuk Lažanský. SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 472, e. č. N 16.

⁶⁶ Dnes je Kalksburg součástí 23. čtvrtě Vídně.

⁶⁷ SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 473, e. č. N 16.

⁶⁸ SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 474, e. č. N 16.

⁶⁹ HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavřík*. Praha: Melantrich, 1970, s. 123-124.

⁷⁰ SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 475, e. č. N 16.

množství gratulací a na krátký čas zde žili spokojený rodinný život. O osm let později však Vladimírovi zemřela jeho manželka a tak zůstal na výchovu syna sám.

Snad nejznámějším obyvatelem Chyší, ačkoliv jen na krátkou dobu, se stal Karel Čapek. Na jaře roku 1917 v Praze jej hrabě Lažanský najal jako vychovatele pro svého syna. Poté s nimi Čapek odjel i do Chyší.⁷¹ Karel Čapek zde zůstal do podzimu roku 1917. Prokop Lažanský nepatřil zrovna mezi pilné studenty⁷², což dělalo jeho vychovateli velkou starost. Karel Čapek, který se řadil spíše mezi intelektuální typy a kvůli své chorobě nemohl nastoupit vojenskou službu, doufal, že při svém pobytu v Chyších bude moci zachytit na papír některé své nápady či přeložit francouzské básníky nové doby. Ani jedno se mu ale v městečku uskutečnit nepodařilo. Hrabě Lažanský vyžadoval při jídle určitý ceremoniál, který byl Čapkovi cizí. Vladimír ve své osamělosti doufal, že Karel bude ve volném čase dělat společnost i jemu – hrát s ním šachy a polemizovat nad poválečnou situací. Jeho svěřenec by zase byl nejraději jezdil na koni a střílel zvěř. Čapek v době, kdy pobýval na zámku, pevně doufal v návrat do Prahy, později však ve svých dílech pobyt na Chyších ocenil. V jeho různých povídkách můžeme najít osoby či místa, které se svým popisem až nápadně podobají některým lidem či místům v Chyších a jeho okolí.⁷³

Vladimíra velmi tížila vnitropolitická situace spojená s událostmi první světové války. Jeho panství ležící na hranicích německy a česky mluvících oblastí, nemělo právě ideální polohu. S Karlem Čapkem vedl dlouhé rozhovory, kdy se snažil zjistit, jak podle jeho názoru celá situace dopadne. Ačkoliv se mu zpočátku „Herr Doktor“, jak Čapka Vladimír nazýval, snažil vysvětlit, že jedinou možností je vznik samostatné republiky, starý hrabě⁷⁴ stále věřil v monarchii. Ovšem nikoliv rakouskou, ale českou. Celé hodiny dokázal přemýšlet, kdo by mohl být českým králem. Nepočítal s Habsburky. Českým králem měla být osobnost z jiného než Habsburského rodu. Jeho nechuť ke všemu Habsburskému mu vysloužila též „povinné domácí

⁷¹ WAJS, Miloslav. *Chyše v životě a díle Karla Čapka*, s. 5.

⁷² SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 662, e. č. N 25.

⁷³ Tomuto tématu se velmi podrobně věnoval M. Wajs, viz: WAJS, Miloslav. *Chyše v životě a díle Karla Čapka*, s. 31.

⁷⁴ Starý hrabě, Le Comte Russophile či Oncle Wladi byly přezdívky pro Vladimíra Lažanského. Setkáváme se s nimi i v článcích od Karla Čapka. Viz: HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavříň*, s. 123-124.

vězení“. Když jednou v hospodě vyjádřil hlasitě své rozčilení nad Habsburskou vládou, bylo mu důrazně doporučeno, aby se raději zdržoval na svém zámku v Chyších a ne v paláci Lažanských v Praze. Starý hrabě doporučení raději uposlechl a odjel právě v roce 1917 na svůj zámek do západních Čech.^{75, 76}

Vladimír Lažanský vyjádřil při nastolení republiky roku 1918 svou radost tím, že poslal Karlu Čapkovi do Národních listů dopis, ve kterém nabízel 20 000 korun na novou slovanskou národopisnou výstavu. Bohužel tento čin v době euforie z nastolení republiky nebyl zrovna na pořadu událostí, které by veřejnost či vládu zajímaly.⁷⁷

Natálie Huynová

Po vzniku Československé republiky se na panství přistěhovala hraběnka Natálie Huynová (viz př. č. 7). Měla zde vyčleněn „byt“, kde strávila své poslední roky života. S rodinou Lažanských byly ve vzdáleném příbuzenském svazku. Její babička Henrietta hraběnka Lažanská, se narodila v nedalekém Manětíně roku 1786 a v roce 1809 se ve Vídni provdala za Josefa Augusta hraběte Huyna. Henrietta byla dcerou Prokopa I., který zakoupil panství Chyšě.⁷⁸

Natálie Huynová byla svobodná dáma, původně působící jako dvorní dáma arcivévodkyně Marie Terezie na císařském dvoře ve Vídni. V pokročilejším věku (na tehdejší dobu) musela tuto službu opustit, nejspíše pro své velké zaujetí katolickou církví, které již ve 20. století nebylo příliš společensky příhodné. Byla též dámou

⁷⁵ WAJS, Miloslav. *Chyšě v životě a díle Karla Čapka*, s. 25.

⁷⁶ Dobu pobytu Karla Čapka zachytila nejvěrněji západočeská spisovatelka Marie Šulcová, která se ve svém románu *Kruh mého času* zabývá právě rokem 1917 a událostmi v Chyších. Ačkoliv se jedná o beletristické dílo, jak autorka sama uvádí, zakládá se na studiu pramenů a výpovědích, tehdy ještě žijících pamětníků. Kniha se pro svůj strhující příběh a oblíbenost u čtenářů dočkala několika vydání. ŠULCOVÁ, Marie. *Kruh mého času*. Opava: Ing. Aleš Peterka, 2005.

⁷⁷ Dopis od Karla Čapka ze dne 18. 10. 1918. SOA Plzeň. RA Lažanský Inv. č. 296. V přípisku, který vypadá, že napsal do dopisu od Karla Čapka sám Vladimír Lažanský, se hovoří o částce 20 000 korun. Jiné zdroje uvádějí poloviční sumu. Viz např.: WAJS, Miloslav. *Chyšě v životě a díle Karla Čapka*, s. 26.

⁷⁸ *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*. Gotha: Justus Perthes, Jahrgang 57, 1884.

Řádu hvězdového kříže⁷⁹. Po opuštění císařského dvora žila v c. k. Tereziánském ústavu šlechticů na Pražském hradě. Postupně se vypracovala až na pozici II. asistentky. Tyto ústavy zajišťovaly prebendistkám⁸⁰ možnost ubytování a pravidelný příjem. Podmínkou ovšem bylo doložení šestnácti šlechtických předků z obou stran rodiny.⁸¹ Neprovdané dámy možnost žít v takovémto zařízení vcelku vítaly. Míst ovšem bylo pouze omezeně, tudíž se čekalo na zařazení do ústavu podle pořadníku. Po vzniku republiky, když se rušily šlechtické výsady, došlo k postupnému rozpuštění i těchto zařízení. Všechny „Stiftsdame“⁸² musely ústavy opustit a nové již nebyly přijímány. Což způsobilo problémy nejedné rodině. Též Natálie Huynová musela Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě opustit. Nebyly to pro ni jednoduché časy. Jistota, kterou ústav za monarchie představoval, zmizela. V nové době, kdy jí bylo již šedesát let, nebylo jednoduché se zorientovat. Po uzavření ústavu byl postupně zřízen fond, ze kterého se dřívějším prebendistkám vyplácela měsíční mzda. Podmínkou ovšem bylo, že dotyčná dáma se musela zdržovat na území Československé republiky. Pro Natalii, jejíž většina rodiny měla své statky na území Rakouska nebo jižního Tyrolska, představovala tato formulace jisté obtíže, protože po dobu, kdy se zdržovala mimo Československo, nedostala žádnou „výplatu“. V příhodnou dobu tedy přišla nabídka Vladimíra Lažanského, že se může nastěhovat na jeho zámek v západních Čechách. Ačkoliv byl trochu stranou všeho společenského dění, nacházel se na území Československé republiky, tudíž Natalie mohla dostávat slíbenou mzdu.

Na zámku svého vzdáleného příbuzného pobývala hraběnka Huynová již během svého dřívějšího pobytu v ústavu šlechticů. Nebyla zde totiž tolik svázaná pravidly jako ve Vídni, což jí umožňovalo naplno se věnovat svojí vášni, kterou bylo

⁷⁹ Řád hvězdového kříže nebo též Řád hvězdokřížový (něm. der Sternkreuzorden) pochází již z roku 1668 a sdružuje římskokatolické šlechtice s minimálně šestnácti šlechtickými předky z matčiny i otcovy strany, které mají povinnosti v oblasti charity i duchovna. LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha: Libri, 1995, s. 128.

⁸⁰ Prebendistka bylo označení dámy, která žila v ústavu šlechticů, řídila se jeho stanovami a pobírala peněžní dávku (prebendu).

⁸¹ Minimální počet byl šestnáct šlechtických předků – 8 z matčiny a 8 z otcovy strany.

⁸² Oficiální označení dam z ústavů šlechticů v němčině. Používalo se obdobně jako urozený titul, dokonce i v korespondenci.

malování (viz př. č. 6). Vytvářela povětšinou obrazy s církevní tematikou, jež se později snažila prodat různým církevním spolkům či kongregacím.⁸³

Arcibiskup Pavel Huyn

Vladimír nechal hraběnku na svém zámku pobývat i přesto, že ji navštěvoval její bratr, kterého neměl vůbec v oblibě. Bratrem Natalie nebyl nikdo jiný, než kontroverzní pražský arcibiskup Pavel Huyn (viz př. č. 5). Roku 1904 byl jmenován devátým brněnským biskupem. Od roku 1916 až do své rezignace 1919 byl třicátým pražským arcibiskupem.⁸⁴ Ačkoliv se podobně jako Vladimír Lažanský snažil mluvit česky a jeho výkony v češtině byly lepší, netajil se tím, že není Čech. Což bylo právě to, co se hraběti nelíbilo. Především v českých novinách se při každé příležitosti psalo o jeho nedokonalé češtině.

„Dne 10. Června 1918 se nový arcibiskup Huyn v Plzni velmi špatně uvedl svým prvním kázáním. Snažil se sice, když poznal pravou skutečnost a že přestřelil, chybu napravit, ale špatný dojem už nesmazal. Řekl jsem mu zcela otevřeně své mínění, a musím dle pravdy doznati, že byl jinak dosti přístupný rozumnému důvodu a dal si poraditi. Nejhorší bylo to, že jeho nejbližší okolí leželo před ním na břiše a bálo se na něco upozorniti. Jen malý doklad:

Huyn mluvil česky gramaticky správněji než kardinál Skrbenský. Ale měl dosti tvrdou výslovnost. Tak v jedné modlitbě, kterou říkával po mši s., přicházela slova: ‚Vyslyš nás, Hospodine‘ ... On však vyslovoval ‚hospodyně‘. Upozornil jsem ho na to, poněvadž jsem viděl, jak komicky to působí. Zarazil se a namítl: ‚Vždyť je to správně – erhöre uns, o Gott.‘

‚Ne Milosti, ve vaší výslovnosti to znamená: Erhöre uns, o Hausfrau.‘

‚Sooo ...‘, vyhrkl překvapen – ‚a jak tedy je erhöre uns, o Gott?‘

⁸³ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940). Inv. č. 118. - dopisy od profesora Emanuela Dítěte

⁸⁴ ČÁŇOVÁ, Eliška. *Slovník představitelů katolické církevní správy v Čechách v letech 1848-1918*. Praha: Státní úřední archiv, 1995, s. 36.

„Vyslyš nás, Hospodine – weiches d und iota statt ypsilon.“

Opakoval to asi třikrát za sebou – a potom pronesl roztrpčeně: „Tak vidíte. Modlím se tak po leta na Brněnsku a nyní už skorem dva roky v Čechách – a ještě mě na to nikdo neupozornil. Děkuji vám“ - a od té chvíle vyslovoval „Hospodine“ správně.“⁸⁵

Během politických změn roku 1918 byl Pavel Huyn na vizitaci v Chebu, kde ale těžce onemocněl a nemohl se již vrátit do Prahy. Po krátkém čase se rozšířily spekulace, že dostal kvůli vzniku Československé republiky strach a proto se nechce vrátit do Prahy. Což ale vyvrací dopis arcibiskupského sekretáře Vošahlíka adresovaný Natálii Huynové, ve kterém vysvětluje situaci v Chebu a nemoc, kvůli níž se nemohl ihned vrátit.⁸⁶ Později, když se mu naskytl možnost odjet z Chebu, dostal arcibiskup Huyn z Vídně dopis, kde mu bylo doporučeno se do Prahy nyní nevracet a nezdržovat se v Československu. Pavel Huyn tedy odjel přes Řezno a Mnichov do Švýcarska do sanatoria řádových sester. Stále doufal, že se bude smět do Čech vrátit, ale po mírném nátlaku od papeže z července 1919 byl přinucen na svůj post rezignovat. Do Prahy se již nikdy nevrátil. Papež Benedikt XV. jej v září 1919 jmenoval titulárním sofijským arcibiskupem a od roku 1921 byl asistentem Papežského stolce a titulárním alexandrijským patriarchou.⁸⁷ Většinu času strávil ve Švýcarsku, Římě nebo v jižním Tyrolsku.

Život Pavla Huyna skončil kvůli nemoci 1. října 1946 v Bolzanu v jižním Tyrolsku. Jeho ostatky jsou uloženy v kryptě benediktinského kláštera Muri-Gries.⁸⁸

Velkostatek Chyše

Roku 1925, kdy umřel Vladimír Lažanský, nastoupil na jako majitel velkostatku jeho syn, Prokop IV. Lažanský. V té době měl ještě velkostatek Chyše rozlohu 4017 hektarů. Ovšem pozemková reforma, která se panství dotkla roku 1932,

⁸⁵ *Český deník*, roč. 20, č. 212, 4. srpen 1931, s. 3.

⁸⁶ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940). Ev. č. 7, inv. č. 130, sig. Bf.

⁸⁷ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha: ZVON, 1993, s. 180-181.

⁸⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - POLC Jaroslav V., *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*. Praha: ZVON, 1994, s. 339-340. Také v: *Dějiny kongregace sester těšitelék BSJ*, 348 s. (Rukopis vytvořený Kongregací sester Těšitelék Božského Srdce Ježíšova v Rajhradě u Brna, kterou založil roku 1914 právě Pavel Huyn).

MEMO 2015/1

zkrátila citelně celkovou rozlohu až na 2846 hektarů, kdy největší část tvořily lesy. Dokončení reformy na panství proběhlo v roce 1935.⁸⁹

velkostatek Chyšě po ukončení pozemkové reformy⁹⁰	
druh pozemku	výměra v hektarech
pole	476
louky	149
sady	22
pastviny	59
les	2117
rybníky	14
stavební area	6
neproduktivní	3
celkem	2846

Z panství, které tvořilo několik dvorů, zbyly jen dva – Chyšě a Nový dvůr⁹¹. Z průmyslového odvětví zbyl pouze pivovar v Chyších, jedna pila na vodní pohon v Nučicích a cihelna.⁹² Tento stav je možný vysledovat až do zabrání pohraničí roku

⁸⁹ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Velkostatek Chyšě. *Inventář od PhDr. Jiřího Kynčila z roku 1960.* s. XXIII-XXVI.

⁹⁰ SOA Plzeň. *Inventář od PhDr. Jiřího Kynčila z roku 1960.* s. XXV.

⁹¹ Nový dvůr je nevelká osada, která se nachází nad obcí Žihle ve směru na Rabštejn nad Střelou.

⁹² Zajímavé je, že v adresáři velkostatků, pivovarů a cukrovarů v Československé republice z roku 1922 je sice velkostatek zmíněn (jako „Allodial-Herrschaft Chiesch“), ale v seznamu pivovarů žádnou zmínku o

1938, neboť Chyše svou polohou nespádaly do Protektorátu Čechy a Morava. Po osvobození republiky v květnu 1945 dopadá na velkostatek národní správa v čele s ing. Zdeňkem Pelcem.⁹³

Ospravedlnění pozemkové reformy, jak jej viděli někteří politici, asi nejlépe vystihuje úryvek z roku 1919. „*Všechny snesené důvody ukazují obecnou neprospěšnost a škodlivost latifundia a velkostatku v oněch rozměrech, v kterých se dnes ve státě našem vyskytují. Lid právem touží, aby půda těchto útvarů stala se mu přístupnou a přešla v jeho majetek, aspoň v té míře, pokud ji z důvodu hospodářské sebezáchrany a samostatnosti potřebuje. Ochranné ustanovení fideikomisní, jakožto přežitek brzdící volnému nakládání majetkem a tím i rozvoji stavu zemědělského, nutno zcela odstraniti. Velkostatku budiž přikázáno nejvýše ono postavení a rozsah, jaký se zájmem zemědělské výroby a s prospěchem širokých vrstev lidových možno srovnati. Co sahá nad meze tohoto prospěchu, budiž v dnešní své formě zrušeno a půda uvolněná staniž se majetkem všech, kteří v půdě hledají své osamostatnění a hospodářské i sociální povznesení.*“⁹⁴

Vraťme se ale zpět do roku 1925. Dne 26. července tohoto roku umřel v Chyších hrabě Vladimír Lažanský. Karel Čapek o několik dní později, kdy k němu dorazila zpráva o úmrtí, napsal do Lidových novin článek, ve kterém se vrací k osobě starého hraběte. Celkovou atmosféru asi nejlépe vystihuje samotný závěr tohoto článku: „*S republikou se starý aristokrat nedovedl plně ztotožnit; byl to, tak říkajíc, korunní Čech, věrný kavalír koruny svatováclavské. Liberální v názorech, žil ve formách starého feudála; tykal svým poddaným a živil je dlaní vždycky otevřenou. Byl příliš šlechticem, než aby mohl být jeden z nás; ale zasluhuje čestnou vzpomínku jako jeden z nejoriginálnějších Čechů.*“⁹⁵

tom chyšském již nenajdeme. Ještě více situace udívá, poněvadž velkostatek Manětín, je zde zmíněn i s pivovarem jako „Pivovar Karla Lažanského v Manětíně“. Nelze tedy říci, zda došlo v seznamu k chybě, nebo již roku 1922 se v Chyších pivo nevařilo. *Adresář velkostatků, pivovarů a cukrovarů v Čsl. Republice*. Praha: Vyd. Obch. zpráv, 1923, nestránkováno.

⁹³ SOA Plzeň. Inventář od PhDr. Jiřího Kynčily z roku 1960. s. XXIII-XXVI.

⁹⁴ VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice. Podává na základě porad České Agrární Společnosti Jan Voženílek*. Praha: Česká Agrární společnost, 1919, s. 34.

⁹⁵ HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavřín*. s. 123-124.

Prokop IV. Lažanský

Následně se jeho syn Prokop (viz př. č. 1 a 2), v rodu již IV., stal majitelem panství v Chyších. Ve svých 29 letech se 7. července 1933 oženil v Aigen u Salcburku s Ingeborg von Koenigswald (viz př. č. 1).⁹⁶ Se svou ženou měl Prokop společnou jednu vášeň a tou bylo sportovní letectví. Inga nebo Ilona, jak ji přátelé nazývali, získala svůj letecký průkaz již před rokem 1933 v Berlíně na škole sportovního letectví.⁹⁷ V Chyších měli na panství dokonce své malé letiště a hangár.

Po dvou letech manželství se jim narodila dcera Mechtilde a v roce 1944 ještě dcera Angelika.⁹⁸ Ta se později roku 1979 provdala za Hughu Johna Vaughana Campbella hraběte Cawdora. Angelika nyní žije na známém zámku Cawdor ve Skotsku. V roce 2010 vydala knihu, kde popisuje mimo jiné i rodinný „útěk“ z Chyší.

„Jednou v noci v roce 1947, když můj otec byl na večeři na americké ambasádě, přišel ho náš nadlesní varovat, že komunisté přišli do domu, aby ho zatkli. Američané pro nás zorganizovali tajnou expedici, při které nás, mojí sestru a mě, společně s naší vychovatelkou a našimi dvěma psy, evakovali v džpu! Všechno, co jsme zachránili, byla truhla hraček, a pár kousků šperků.“⁹⁹

Nakolik je datace správná, není jasné. Neboť Angelice byly v té době pouhé tři roky. Někteří autoři se domnívají, že Prokop Lažanský opustil Chyše sám ještě před osvobozením, což se též nejvíce jako pravděpodobné.¹⁰⁰ Nejvíce možná je varianta, že

⁹⁶ Správná podoba jména je opravdu von Koenigswald bez přehlásky nad o.

⁹⁷ Přesný název školy je: „Sportfliegerschule der Deutschen Luftfahrt-GmbH“. ZEGENHAGEN, Evelyn. *Schneidige deutsche Mädel: Fliegerinnen zwischen 1918 und 1945*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2007, s. 457.

⁹⁸ POUZAR, Vladimír. Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové, s. 23.

⁹⁹ „One night in 1947, my father was dining at the American embassy when our head forester came to warn him that the Communists had come to the house to arrest him. The Americans organized a secret expedition to evacuate us, my sister and my, with our governess and our two dogs, aboard a Jeep! All we saved was a chest of toys, and a few pieces of jewelry.“ BERN, Stéphane – FERRAND, Franck. *Highland Living, Landscape, Style, and Traditions of Scotland*. Paris: Flammarion, 2010, s. 40-41.

¹⁰⁰ RYŠAVÝ, Vratislav. *Stavebně historický průzkum Chyšě (okres Karlovy Vary) zámek*. Plzeň. 1997, s. 15. Nevydáno, vytištěno Národním památkovým ústavem.

Prokop se svou rodinou ještě nějaký čas bydlel v pronajatém bytě v Nádražní ulici v Chyších.¹⁰¹

Jisté je, že rodina Lažanských odjela z Chyší velmi narychlo. Někjaký čas přebývali u příbuzných v Bavorsku, až se později dostali do Salisbury v jižní Rhodesii, dnešní Zimbabwe v Africe. Prokop tu začal farmařit a žil zde až do 22. března 1969, kdy byl zabit při jednom místním povstání.¹⁰²

Summary

This study presents a compact history of Lažanský's family and their activity in the manor Chyše, which is located in Western Bohemia. The manor belonged to the family Lažanský since 1766. At the end of the 19th century it was held by Prokop III., Leopold I., Alexander and Vladimír. Prokop IV. Lažanský was the last owner of the manor, which was then, in 1945, placed under receivership. The introduction of this work briefly deals with the town Chyše and the manor Chyše. The study also focuses on detailed biographies of important members of family Lažanský.

Literatura/References

Adresář velkostatků, pivovarů a cukrovarů v Čsl. Republice. Praha: Vyd. Obch. zpráv, 1923, nestránkováno.

BERN, Stéphane – FERRAND, Franck. *Highland Living, Landscape, Style, and Traditions of Scotland.* Paris: Flammarion, 2010. ISBN 978-2080301338.

¹⁰¹ WAJS, Miloslav. Prokop Lažanský a jeho učitel Karel Čapek. In: *Zpravodaj společnosti bratří Čapků.* Praha: Společnost bratří Čapků, 1989, č. 28, s. 21-33.

¹⁰² Češi a Slováci v povodí Zambezi. [Online] Dostupné z URL: <http://www.mzv.cz/harare/cz/vzajemne_vztahy/vztahy_se_zimbabwe/index_1.html> [Cit. 2015-30-10]. Nejvíce informací o životě Prokopa Lažanského v Africe se nacházelo na stránce Ministerstva zahraničí České republiky v Zimbabwe v článku Češi a Slováci v povodí Zambezi. Bohužel současná verze stránek článek již neuvádí. A v nynějším odkazu se o smrti Prokopa již nic nepíše a dokonce jej chybně nazývají knížetem.

BYSTRICKÝ, Vladimír. *Průvodce po archivních fondech sv. 3*. Plzeň: Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, 1976.

ČÁŇOVÁ, Eliška. *Slovník představitelů katolické církevní správy v Čechách v letech 1848-1918*. Praha: Státní úřední archiv, 1995. ISBN 80-85475-17-0 .

Dějiny kongregace sester těšitelek BSJ, 348 s. (Rukopis vytvořený Kongregací sester Těšitelek Božského Srdce Ježíšova v Rajhradě u Brna, kterou založil roku 1914 právě Pavel Huyn.).

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser. Gotha: Justus Perthes, Jahrgang 57, 1884.

HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavříin*. Praha: Melantrich, 1970.

HILMERA, Jiří. Lažanský a Neuhoff – dvakrát Leopold, aneb: Německý divadelník a český nacional v jedné osobě, *Časopis Národního muzea – řada historická*, roč. 172, 2003, s. 212 - 215.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - POLC Jaroslav V., *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*. Praha: ZVON, 1994. ISBN 80-7113-091-5.

KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha: ZVON, 1993. ISBN 80-7113-079-6.

LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha: Libri, 1995. ISBN 90-901579-9-8.

POUZAR, Vladimír. Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové. In: FÁK, Jiří (ed.) *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1997, s. 17-28.

Průvodce Národopisnou výstavou Československou. Turnov: Hlasy Pojizerské. 1895.

RYŠAVÝ, Vratislav. *Stavebně historický průzkum Chyše (okres Karlovy Vary) zámek.* Plzeň. 1997. Nevydáno, vytištěno Národním památkovým ústavem.

ŠULCOVÁ, Marie. *Kruh mého času.* Opava: Ing. Aleš Peterka, 2005.

VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice. Podává na základě porad České Agrární Společnosti Jan Voženílek.* Praha: Česká Agrární společnost, 1919.

WAJS, Miloslav. Prokop Lažanský a jeho učitel Karel Čapek. In: *Zpravodaj společnosti bratří Čapků.* Praha: Společnost bratří Čapků, 1989, č. 28, s. 21-33.

WAJS, Miloslav. *Chyše v životě a díle Karla Čapka. K 50. výročí Čapkova pobytu u Lažanských v Chyších v roce 1917.* Plzeň: Kraj. Pedagogický ústav, 1967.

ZEGENHAGEN, Evelyn. *Schneidige deutsche Mädel: Fliegerinnen zwischen 1918 und 1945.* Göttingen: Wallstein Verlag, 2007. ISBN 978-3835301795 504.

Novinové články

Český deník, roč. 20, č. 212, 4. srpen 1931, s. 3.

Národní politika, roč. 43, č. 209, 1. srpen 1925, odpolední vydání, s. 2.

Prameny

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Rodinný archiv Lažanských z Bukové, Chyše (1630-1939).

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940).

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka, Fond Velkostatek Chyše.

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Velkostatek Merklín.

Internetové zdroje

Češi a Slováci v povodí Zambezi. [Online] Dostupné z URL:

<http://www.mzv.cz/harare/cz/vzajemne_vztahy/vztahy_se_zimbabwe/index_1.html>
[Cit. 2015-30-10].

Databáze demografických údajů za obce ČR. [Online] Dostupné z URL:

<<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>>[Cit. 2015-30-10].

URL: <<http://patricus.info/Rodokmeny/Huyn.txt>> [Cit. 2015-30-10].

Géniové církve a vlasti [Online] Dostupné z URL:

<<http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=1509>> [Cit. 2015-30-10].

Příloha č. 1. – Fotografie Prokopa IV. Lažanského z roku 1917.¹⁰³

¹⁰³ Fotografie z archivu autorky.

Příloha č. 2. - Fotografie Ilony a Prokopa IV. Lažanského ze září 1938.¹⁰⁴

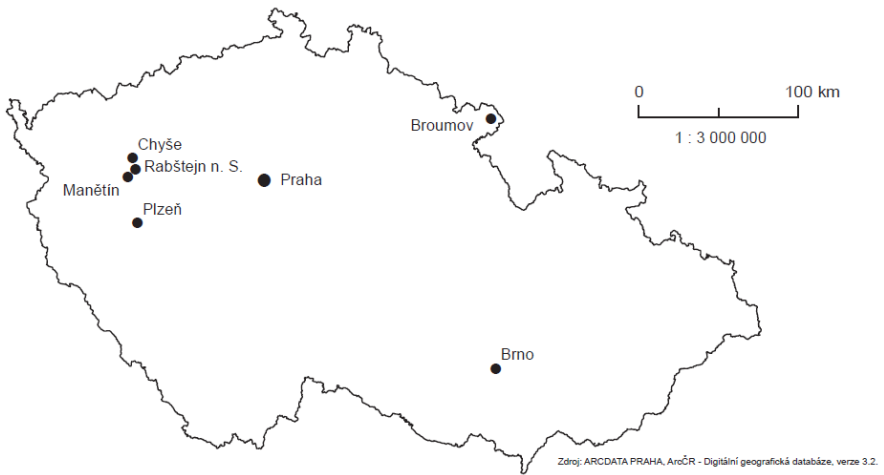
¹⁰⁴ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Velkostatek Merklín. Karton dodatků č. 14., fotoalbum.

Příloha č. 3. – Portrét Vladimíra hraběte Lažanského z roku 1895.¹⁰⁵

¹⁰⁵ *Průvodce Národopisnou výstavou Československou*. Turnov: Hlasy Pojizerské, 1895, s. 49.

Příloha č. 4 – Místa pobytu Vladimíra Lažanského na současné mapě ČR.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Autorkou mapy je Petra Koudelková.

Příloha č. 5 – Fotografie Pavla Huyna.¹⁰⁷

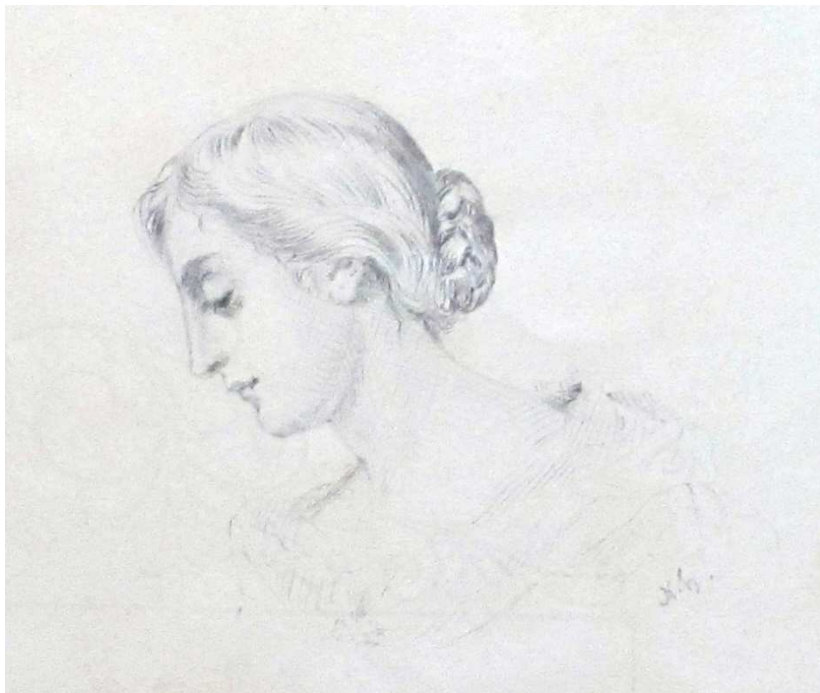
¹⁰⁷ Gêniové církve a vlasti [Online] Dostupné z URL: <<http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=1509>> [Cit. 2015-30-10].

Příloha č. 6 – Obraz od Natálie Huynové.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Nyní na zámku v Chyších.

Příloha č. 7. – Autoportrét Natálie Huynové.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Součástí dopisu matce z 23. 4. 1895. Původní rozměry 5x5cm. SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940). Inv. č. 23., ev. č. 2.

O autorce

Bc. Jana Koudelková (*1989) studentka magisterského studia Katedry historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.